

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. ректора ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

Н. П. Муранова

2025 року

ВИСНОВОК

**Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти»
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Єфімової Анни Григорівни
на тему «*Особливості соціально-психологічної адаптації українців до
вимушеної міграції в умовах війни*»
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 053 «Психологія»**

Київ – 2025

Витяг
з протоколу № 4
засідання кафедри психології та особистісного розвитку
від «28» травня 2025 року

ПРИСУТНІ: *Головуюча на засіданні* – О. І. Бондарчук, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; О. В. Брюховецька – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; В. В. Балахтар – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; А. І. Гусєв – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; Т. В. Чаусова – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; Я. В. Сухенко – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; А. С. Москальова – кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ДЗВО «УМО»; Л. М. Тягур – доктор філософії (PhD) з психології, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»; М. В. Москальов – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ДЗВО «УМО»; Н. І. Пінчук – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ДЗВО «УМО»; С. С. Алексєєва – старший викладач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО».

Запрошені фахівці: *О.Л.Ануфрієва*, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач аспірантури та докторантури ДЗВО «Університет менеджменту освіти»; *П.В.Лушин*, доктор психологічних наук, професор, професор Монклерського державного університету США; *О. О. Горова*, доктор психологічних наук, професор; *А. В. Вознюк*, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Суми, *О. В. Петров*, здобувач PhD з психології кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО».

Серед 16 присутніх - 6 докторів психологічних наук і 7 кандидатів психологічних наук, 1 старший викладач.

Порядок денний:

1. Надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації на тему *«Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни»*, здобувачки Єфімової Анни Григорівни кафедри психології та особистісного розвитку поданої на здобуття

ступеня доктора філософії з 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Головуюча на засіданні О. І. Бондарчук, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології управління Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» представила роботу дисертантки Анни Григорівни Єфімової.

Науковий керівник – завідувач кафедри психології та особистісного розвитку доктор психологічних наук, Брюховецька Олександра Вікторівна. Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (протокол № 11 від 30.11.2022 р.)

Дисертаційне дослідження виконано протягом 2022-2025 рр. у рамках науково-дослідної теми кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти» «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377); «Психологічний образ майбутнього сучасних українців» (державний реєстраційний номер 0122U201624); «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116).

Разом із заявою здобувачки щодо проведення експертизи дисертаційного дослідження подано: дисертація, яка пройшов перевірку на оригінальність (програма StrikePlagiarism) позитивний висновок наукового керівника, довідка про виконання освітньо-наукової складової.

Дослідження Анни Григорівни відображено у 13 публікаціях: 5 у вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України; 1 публікації у міжнародному журналі, включеному до наукометричної бази даних Web of Science; 7 публікацій у матеріалах та тезах науково-практичних конференцій і форумів. Анна Григорівна успішно завершила наукову складову програми: складові індивідуального плану наукової роботи. Наукове дисертаційне дослідження виконане своєчасно в установлені терміни.

СЛУХАЛИ: З доповіддю виступила здобувачка А. Г. Єфімова про результати дослідження з проблеми «Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни».

ЄФІМОВА А. Г. Шановні колеги, дозвольте ознайомити вас із результатами дисертаційного дослідження «Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни».

Із початком війни, велика кількість наших співвітчизників була вимушена покинути домівки та податися до внутрішньої та зовнішньої міграції. Труднощі, з якими вони стикаються – це не тільки економічні, але і важкі психологічні. Поняття «вимушена міграція» носить складний міждисциплінарний характер. Вона вивчається медиками, соціологами, психіатрами, психологами, соціальними службовцями. Особливої уваги дослідників у галузі психології набуває проблема соціально-психологічної адаптації людей, що добровільно чи

вимушено змінили місце проживання. Дослідження зосереджені на вивченні складного процесу соціально-психологічної адаптації мігрантів, вимушених мігрантів та біженців. У цьому контексті аналізуються етапи, умови, рушійні сили та специфічні чинники, що впливають на цей процес. Одним з найважливіших аспектів є адаптивність особистості – її здатність успішно пристосовуватися до нових умов. Також ретельно вивчаються різні фази адаптації, через які проходять ці групи населення.

Проблемою адаптації мігрантів займалася низка вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як: І. Леонова, М. Слюсаревський, В. Лефтеров, Н. Шульга, Л. Смокова, В. Синишина та В. Осьодло, О. Ровенчак, Я. Юрків, І. Чистенко, І. Трубавина, О. Ткачишина, І. Тарасюк, В. Педноренко, М. Нестеренко, С. Arroyo, J. Berry, E. Cohen, C. Cobb, M. Todaro, K. Oberg, A. Javanbakht та інші.

J. Berry (1997; 2011; 2015) вивчав феномен асиміляції та акультурації мігрантів та обґрунтував їх індивідуальні стратегії через два виміри, що їх класифікує – вимір збереження-відмови культури країни виїзду та вимір прийняття-відмови культури приймаючої країни. E. Cohen розширив цю модель, додавши фактор взаємовідносин у групі мігрантів на стратегії акультурації. K. Oberg (1960) виділив культурний шок як стадію і одночасно фактор адаптації мігрантів. A. Furnham & S. Bochner (1986) доповнили феномен культурного шоку, зокрема окреслили його вплив на психічне здоров'я, соціальні навички та міжкультурну комунікацію на різних категоріях мігрантів. Y. Bilan (2017) окреслив економічні, інституційні та соціокультурні фактори міграції українців. С. Arroyo (2017) описала емоційні виклики, пов'язані з адаптацією до нового середовища, збереженням ідентичності та соціальними труднощами, а також проаналізувала ідеалізоване уявлення про еміграцію, яке впливає на адаптацію мігрантів. Низка дослідників, зокрема A. Javanbakht (2022), O. Martsyniak-Dorosh (2022), та інші предметом дослідження виділяють саме українських вимушених мігрантів та окреслюють у своїх наукових розвідках травму війни та пов'язані з нею труднощі адаптації до міграції.

М. Слюсаревський (2015; 2022) та Н. Шульга (2002) вивчали соціально-психологічну адаптацію мігрантів цілісно в усіх її соціальних, психологічних та інших проявах, аналізуючи провідні зарубіжні та вітчизняні дослідження цієї теми. І. Леонова (2015) у своїх дослідженнях робила акцент на особливостях соціально-психологічної адаптації внутрішніх переселенців, а Я. Юрків (2021) на труднощах соціально-психологічної адаптації.

При цьому доцільно зазначити, що не зважаючи на науковий інтерес до поставленої проблеми, змістовна сторона вимушеної міграції у всій складній сукупності її проявів, вивчена недостатньо. Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена постійною динамікою сучасного суспільства та потребою в глибокому розумінні механізмів адаптації для формування психологічно стійкої та успішної особистості.

Об'єкт дослідження: соціально-психологічна адаптація особистості.

Предмет дослідження: особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни.

Для досягнення вищевказаної мети було визначено наступні завдання:

1. За результатами теоретичного аналізу наукових джерел визначити основні наукові підходи до дослідження проблеми соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів.
2. Теоретично обґрунтувати зміст і специфіку соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів, динаміку, умови, чинники та показники.
3. Емпірично дослідити особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції під час війни.
4. Розробити модель оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції.
5. Обґрунтувати та апробувати програму оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції.

Організація дослідження. Дисертаційне дослідження виконано протягом 2020–2024 рр. у практичній роботі кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти», кафедри психології Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, на базі Благодійного фонду «Українські життя важливі», на базі Громадської організації «Янголи на колесах», на базі Мічиганського університету. У дослідженні взяли участь дорослі українці, що перебувають у міграції. Загалом 467 респондентів.

З метою розв'язання поставлених завдань було використано комплекс загальнонаукових теоретичних, експериментальних та статистичних методів дослідження:

1) *теоретичні*: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація наукових положень та фактів з метою розкриття змісту основних понять досліджуваної проблеми: соціально-психологічна адаптація, міграція, вимушена міграція, акультурація, фактори та чинники адаптації, та інші.

2) *емпіричні* – констатувальний та формувальний експерименти, психодіагностичні методики:

– спрямовані на дослідження психологічних особливостей соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції: «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса і Р. Даймонда, представлена у збірці методик українською мовою; анкетування для визначення соціально-демографічних характеристик вибірки, а також основних семантичних одиниць для методики «Семантичний диференціал», семантичний диференціал для визначення змісту та структури соціально-психологічної адаптації українських мігрантів; методика «Біологічно-обумовлений профіль особистості» (FPI, І. Фаренберга, Х. Зарга, Р. Гампель, представлений українською мовою);

– методики спрямовані на дослідження психологічних особливостей мігрантів, зокрема, низки якостей, що входять у зміст суб'єктності особистості: «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріф в україномовній адаптації С. Карсканової, опитувальник психологічної ресурсності особистості (О. Штепа), «Методика діагностики інтерсуб'єктності» М. Наконечна, «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона (IUS – 12) в україномовній адаптації Г. Громової, опитувальник суб'єктності.

3) *математико-статистичні* – описова статистика для визначення середніх значень та відсоткових співвідношень, встановлення рівня значущості відмінностей за критеріями Стюдента, кореляційний аналіз за Пірсоном та факторний аналіз. Статистичні розрахунки виконані з використанням програм Microsoft Excel і пакету статистичних програм SPSS 23.0 для Windows;

4) *інтерпретаційні* – структурний та порівняльний методи.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній *вперше*:

- *створено та обґрунтовано системно-інтерсуб'єктну модель соціально-психологічної адаптації мігрантів*;

- *уперше* виділено та обґрунтовано значення суб'єктності для процесу соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції;

- *доповнено* теоретичні розробки проблеми вимушеної міграції, динаміки соціально-психологічної адаптації мігрантів, її зміст та чинники.

- *виявлено психологічну специфіку вимушеної міграції, зокрема існування двох різних моделей адаптації українців до міграції: активної та пасивної. Активна модель адаптації, що властива українцям – добровільним мігрантам забезпечується такими психологічними властивостями як психологічна та адаптаційна ресурсність, суб'єктність, психологічне благополуччя та здатність до інтерсуб'єктної взаємодії.*

Для пасивної моделі адаптації, що властива українцям – вимушеним мігрантам через війну в Україні переважно низький рівень розвитку вищезазначених чинників. Через низьку толерантність до невизначеності такі українці схильні до депресивних станів, спонтанної агресивності та відрізняються більшим за середній рівнем емоційної лабільності. Вираженими чинниками властивої їм пасивної моделі адаптації є недостатня емоційна саморегуляція, недостатній рівень здатності виявляти та управляти власними психологічними ресурсами та пасивність.

- *розроблено системно-інтерсуб'єктну модель оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до міграції, на основі якої створено тренінгову програму.*

- *доведено ефективність розробленої моделі та ефективність програми оптимізації соціально-психологічної адаптації до міграції.*

Практичне значення дисертаційного дослідження зумовлено обґрунтуванням та апробацією моделі та програми тренінгу оптимізації соціально-психологічної адаптації до вимушеної міграції. Розроблену системно-інтерсуб'єктну модель соціально-психологічної адаптації можна використовувати для створення програм адаптації і інших соціально-психологічних категорій адаптантів, не тільки вимушених мігрантів, а представлену програму оптимізації СПА, розроблену спеціально для українців – вимушених мігрантів, можна застосовувати у соціально-психологічних центрах та інших соціально-психологічних інститутах, що працюють із мігрантами, переселенцями та біженцями.

Щодо першого завдання: за результатами теоретичного аналізу науково-методичної літератури виокремлено основні психологічні підходи до

дослідження соціально-психологічної адаптації мігрантів та створено теоретичну модель. Методологічною основою вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції під час став системно-інтерсуб'єктний підхід до вивчення психологічних явищ.

У рамках цього підходу соціально-психологічна адаптація мігранта – це процес активного пристосування психіки та поведінки мігрантів до умов нового соціокультурного та соціально-психологічного простору приймаючої країни, що опосередкований особливостями цього простору, низкою психічних та психологічних особливостей та зовнішніх умов, та на який впливає низка зовнішніх та внутрішніх чинників. Це складний діалектичний процес встановлення динамічної рівноваги у взаємовідносинах особистості і соціального середовища, що супроводжується їх взаємними трансформаціями та творенням інтерсуб'єктного адаптаційного соціально-психологічного середовища. Суб'єктивація останнього особистістю адаптанта призводить до формування інтраіндивідуального соціально-психологічного простору як суб'єктивної реальності, в якій тією чи іншою мірою представлене об'єктивно існуюче соціально-психологічне середовище. Міра такої представленості визначає міру адаптованості особистості до даного середовища. У динаміці адаптаційного соціально-психологічного середовища виділяються сенситивні та критичні періоди. Сенситивні періоди пов'язані з рівноважним станом у взаємовідносинах між суб'єктами – станом взаємної адаптованості. Критичні ж періоди, як момент реорганізації структур і властивостей будь-якого із суб'єктів взаємин, передбачають трансформації у соціально-психологічному середовищі, що призводить і до дезорганізації інтрасуб'єктного соціально-психологічного простору, отже, викликає стан дезадаптованості.

Показано, що процес соціально-психологічної адаптації особистості до нових соціальних умов не має прямолінійного характеру і залежить від безлічі суб'єктивних та об'єктивних чинників, серед яких виділяють дві основних групи: зовнішні (особливості середовища) та внутрішні (особистісні якості, властивості, процеси).

Щодо другого завдання. Розроблено та обґрунтовано програму емпіричного дослідження. В основу концептуальної частини робочої програми емпіричного дослідження покладено ідею про те, що суб'єктність мігранта є психологічним механізмом його соціально-психологічної адаптації до нового соціокультурного простору. З рівнем розвитку особистісної суб'єктності прямо пов'язана продуктивність стратегій адаптації мігранта. Зазначено, що соціально-психологічна адаптації це процес також інтерсуб'єктний, оскільки пов'язаний з актуалізацією міжсуб'єктного соціально-психологічного простору, який виконує функцію взаємного узгодження інтенцій усіх суб'єктів міжособистісних відношень, і отже, – функцію їхньої взаємної соціальної адаптації, що також, на нашу думку, впливає на модель (або стратегії) процесу адаптації українців до вимушеної міграції.

Щодо третього завдання. На діагностичному етапі дослідження підтверджено, що соціально-психологічна адаптація українців до міграції – це динамічний гетерохронний процес, детермінантами якого є термін та соціально-

психологічні умови перебування у міграції. Початок міграції відзначається початком довгого процесу адаптації до неї. Українці, що входили до складу експериментальної групи та перебували у міграції до 2 років, мають нижчі показники СПА та її інтегральних показників у порівнянні з контрольною вибіркою українців (із терміном перебування у міграції від 2 до 5 років і вище). Сам процес соціально-психологічної адаптації українців до міграції характеризується U-подібною динамікою. На першій стадії спостерігаються вищі показники СПА, які згодом знижуються, потім знову підвищуються, адже мігранти проходять умовно п'ять стадій адаптації, від «медового місяця» до інтеграції.

Тим не менше, наше дослідження виявило, що моделі адаптації вимушених мігрантів (українців експериментальної групи) та добровільних (українців контрольної групи) мігрантів відрізняються за характером та змістом.

За допомогою факторного аналізу нами були виділені основні семантичні одиниці, що складають смислові ознаки двох різних моделей соціально-психологічної адаптації – у експериментальній групі українських мігрантів – пасивної, у контрольній – активної.

Активна модель соціально-психологічної адаптації українців добровільних мігрантів має наступну структуру:

- 1) Фактор 1 – Людиноцентрована держава – умова сталого розвитку та самореалізації;
- 2) Фактор 2 – Інтенсивна праця як фактор матеріального забезпечення;
- 3) Фактор 3 – Суб'єктна позиція як умова інтеграції та благополуччя родини;
- 4) Фактор 4 – Первинне підтримуюче середовище як умова адаптації та самореалізації;
- 5) Фактор 5 – Національна ідентичність, ностальгія;
- 6) Фактор 6 – Критичне ставлення до соціокультурного та соціопсихологічного простору приймаючої країни;
- 7) Фактор 7 – Позитивне ставлення до себе як мігранта.

Пасивна модель соціально-психологічної адаптації українців – вимушених мігрантів виявляє наступні структурні компоненти:

- 1) Фактор 1 – Іntenція до інтеграції у толерантних соціокультурних умовах;
- 2) Фактор 2 – Негативізм та відторгнення;
- 3) Фактор 3 – Національна ідентичність та інтенція до повернення;
- 4) Фактор 4 – Емоційна напруга;
- 5) Фактор 5 – Прийняття та позитивне ставлення;
- 6) Фактор 6 – Песимістичне, негативне ставлення до соціокультурного середовища країни міграції;
- 7) Фактор 7 – Негативне ставлення до себе, як мігранта.

У українців, що виїхали добровільно і раніше, більш яскраво виражений мотиваційно-ціннісний компонент соціально-психологічної адаптації та спостерігається опора на власні ресурси, внутрішній контроль, у той час як процес адаптації українців – вимушених мігрантів, спирається на зовнішній

контроль (екстернальність) та на зовнішні ресурси – добре ставлення до них з боку держави та її жителів, матеріальна підтримка. Також виявлено, що процес СПА українців – вимушених мігрантів має менш виражену, не стійку структуру, в основі якої лежить конфлікт між прагненням до інтеграції у нове соціокультурне середовище та бажанням повернення на батьківщину, через що у ній яскраво виражений афективний компонент.

Для виявлення внутрішніх чинників, що забезпечують ці дві моделі соціально-психологічної адаптації українців до міграції було застосовано особистісні опитувальники та кореляційний аналіз.

Визначено, що активна модель адаптації, що властива українцям – добровільним мігрантам забезпечується такими психологічними властивостями як ресурсність, суб'єктність, психологічне благополуччя та здатність до інтерсуб'єктної взаємодії.

Для пасивної моделі адаптації, що властива українцям – вимушеним мігрантам через війну в Україні, характерна невираженість вищезазначених чинників. Через низьку толерантність до невизначеності такі українці схильні до депресивних станів, спонтанної агресивності та відрізняються більшим за середній рівнем емоційної лабільності. Тобто вираженими чинниками властивої їм пасивної моделі адаптації є недостатня емоційна саморегуляція, недостатній рівень здатності виявляти та управляти власними психологічними ресурсами та пасивність.

Щодо четвертого та п'ятого завдань. На основі теоретичного та емпіричного досліджень розроблена та апробована системно-інтерсуб'єктна модель оптимізації соціально-психологічної адаптації українців – вимушених мігрантів, яка містить у собі чотири основні компоненти: суб'єктність, здатність до суб'єкт – суб'єктної взаємодії, ефективні стратегії вирішення проблем та прийняття рішень та активізація резильєнтності та ресурсності. Усі чотири компоненти представленої моделі являють собою комплекс психологічних характеристик та навичок, тому потребують структурного та комплексного підходу до їх актуалізації та формування.

Для реалізації суб'єктної моделі, створено програму оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції. Програма містить у п'ять основних блоків, що спрямовані послідовно, з урахування особливостей аудиторії та завдань, що вирішуються сформувати необхідні знання, вміння та навички:

- 1) Блок адаптації до тренінгових форм роботи, знайомство, розвиток комунікативної компетентності учасників;
- 2) Блок розвитку життєвої усвідомленості учасників
- 3) Блок розвитку суб'єктності та суб'єктної позиції учасників
- 4) Блок розвитку навичок оцінки ситуації та прийняття ефективних рішень
- 5) Блок розвитку навичок саморегуляції та опанування стресом, усвідомлення, вміщування та відновлення психологічних ресурсів.

З метою перевірки ефективності реалізації розробленої суб'єктної моделі оптимізації соціально-психологічної адаптації українців – вимушених мігрантів, було проведено діагностику та проаналізовано її результати.

Виявлена позитивна динаміка у показниках соціально-психологічної адаптації, суб'єктності, психологічного благополуччя у українців, що брали участь у апробації програми. Виявлено підвищення рівня психологічної ресурсності та здатності до інтерсуб'єктної взаємодії.

Таким чином, розроблену нами системно-інтерсуб'єктну модель можна використовувати для створення програм адаптації і інших соціально-психологічних категорій адаптантів, а представлену програму оптимізації СПА, розроблену спеціально для українців – вимушених мігрантів, можна застосовувати у соціально-психологічних центрах та інших соціально-психологічних інститутах, що працюють із мігрантами, переселенцями та біженцями.

Проведене дослідження на є вичерпною відповіддю на проблематику моделей та оптимізації соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів. *Перспективи подальших досліджень* полягають у поглибленні змісту моделей соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів. Доцільним, на наш погляд, буде вивчення гендерних, вікових, культурних, психологічних та інших особливостей соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів.

Дякую за увагу!

Здобувачеві були поставлені запитання.

Чаусова Т. В. кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

Ваше дослідження, присвячене адаптації українців, які вимушено виїхали через війну. Ви можете навести декілька прикладів, які будуть виявляти, як саме ці люди пристосувалися до нових умов життя?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Ну наприклад, наші жінки виїжджали переважно без чоловіків, тобто залишалися на одинці із дітьми, частіше за все маленькими. А треба оформлювати документи, навчатися на мовленнєвих курсах чи працювати, тож виникли стихійні дитячі садочки на дому – одна мама дивиться за дітьми, інші – роблять якійсь справи. Багато з наших мігрантів знайшли роботу, некваліфіковану, але вона надає змогу бути незалежним від бюрократичних установ країн в'їзду.

Через певний час перебування у таборах біженців, більшість з українців винайняли власне житло, що значно полегшує їх моральний стан. Вивчили мову, хоча б на початковому рівні. Об'єдналися декількома родинами. Почали спілкуватися із місцевим населенням, тобто завели знайомства. Такі наче прості приклади, але вони мають дуже великий вплив на адаптацію та психологічне благополуччя.

Чаусова Т. В. кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

Ви говорите про активну та пасивну модель адаптації. Як ви їх розумієте, як ви їх розводите? Про що це?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Активна модель адаптації проявляється через активне пристосування до умов міграції. У її ядрі знаходиться чітка мета асимілюватися, залишитися у країні в'їзду на постійне

проживання, вивчити мову, отримати документи, офіційний статус, роботу, житло.

Пасивна модель адаптації базується на тому, що мігрант не прийняв рішення стати повноправним громадянином країни в'їзду. Тому важливим та актуальним стає мета – вижити у нових умовах, щоб потім повернутися додому. І тому, часто такі мігранти живуть на матеріальну допомогу, тимчасові заробітки, у тимчасовому житлі, мало спілкуються з місцевим населенням. Пасивна модель адаптації – це, можна сказати, про ситуацію «тут і зараз», без планів на майбутнє, без чітких цілей. І переживається така ситуація набагато важче, ніж коли рішення залишитися у країні міграції прийняте остаточно.

Чаусова Т. В. кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

На ваш погляд, Анна Григорівна, якщо б ми могли оцінити модальність цих моделей адаптації, їх успішність, ефективність, що на Ваш погляд є більш придатним?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Для мене, після проведеного дослідження, є очевидним, що успішність та ефективність моделі адаптації визначається психологічним благополуччям мігранта. Це про те, що, навіть, якщо модель адаптації пасивна і мігрант має намір повернутися додому, але при цьому він матеріально незалежний, відчуває себе більш-менш спокійно та впевнено – це і є успішність моделі адаптації.

Москальова А. С. кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ННІМП ДЗВО «УМО»:

Які практичні кроки, на Вашу думку, можуть бути зроблені психологами чи соціальними працівниками, щоб допомогти людям з пасивною моделлю адаптації стати більш активними?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. На мою думку, і це підтверджено практикою, перед психологами постає завдання допомогти мігранту прийняти ситуацію вимушеної міграції як є, з усіма перевагами та дериваціями. Прийняти остаточне тверде рішення – про повернення додому в майбутньому або у настанові на постійну міграцію. Розробити чіткі кроки для полегшення матеріального, фізичного і, особливо, психологічного стану в залежності від прийнятого рішення. І – психологічна підтримка в усіх цих процесах.

Соціальні педагоги мають спрямувати свої професійні зусилля на індивідуальну та групову соціалізацію вимушених мігрантів у приймаючих країнах. Головною метою, на мою думку, є вирішення завдань гармонізації їх відносин на міжособистісному рівні, при чому це стосується як внутрішньо групових відносин у мігрантських громадах, так і громад із місцевими соціокультурними угрупованнями.

Москальова А. С. кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ННІМП ДЗВО «УМО»:

Слухаючи зараз, я подумала, цікаво дуже познайомитися з іншою культурою, з тими обставинами, які потрапляють наші співвітчизники. Але ось таке запитання: на Вашу думку, що можуть зробити ці країни, які приймають

наших людей, щоб полегшити адаптацію українських мігрантів? Можливо, у Вас є досвід який з Німеччиною, чи США?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Мені здається, що головною проблемою наших мігрантів є невпевненість у власному сьогоднішньому та майбутньому, і мова йде не тільки про матеріальні, але й психологічні складові цього феномену. Було б добре, якщо б приймаючі країни забезпечували хоча б матеріальну сторону міграції: житло, засоби пересування, роботу. Тут, в США, українців селять громадами у таких віддалених поселеннях. Це наприклад, до яких не ходить ніякий громадський транспорт, у яких не те, що роботи, а навіть магазину немає, а без автомобіля до найближчого магазину не доберешся.

При цьому, не знаючи мови, ти не можеш підтвердити свої водійські права, а для того, щоб вивчити мову також потрібно їздити на мовленнєві курси. Виявляється замкнене коло.

Особливо хворобливі такі стани безпорадності переживають наші чоловіки. Я помітила, що чоловікам взагалі в ситуації міграції дуже важко адаптуватися. Адже в Україні вони звикли бути «кимось», займали посади, або мали власний бізнес, або просто добре заробляли. А тут вони опиняються у ситуації повної матеріальної залежності та важких емоційних переживань.

Бондарчук О. І. доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

Анна Григорівна, Ви сказали, що за Вашим відчуттям для чоловіків адаптація і процеси, пов'язані з цим, більш емоційно-негативно виражені. А Ви статистично значущих відмінностей не знайшли за вашими даними?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Нажаль, ні. Справа у тому, що вибірку мого дослідження серед вимушених мігрантів, не добровільних, складала переважно жінки. Адже українці, що подались до добровільної міграції, вони виїжджали сім'ями, а ті українці, що мігрували із початком повномасштабного вторгнення, це переважно жінки з дітьми, без чоловіків. Тому мені було б цікаво, але дуже важко провести таку кореляцію.

Тягур Л. М., доктор філософії в галузі психології, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

У своєму дослідженні Ви розробили програму, яка спрямована на допомогу українцям адаптуватися. Яку б Ви могли дати найважливішу пораду для тих, хто зараз переживає вимушену міграцію, саме спираючись на Ваше дослідження?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Порада, яку я б хотіла дати собі, на самому початку моєї міграції, та іншим українцям – це бути в моменті. Намагатися не переживати за те, що було і за майбутнє, яке ще не настало. Наскільки легше стає, скільки це економить психологічних та емоційних ресурсів, коли ти прокидаєшся з ранку та маєш список завдань на сьогодні, який виконуєш і не замислюєшся про те, що буде завтра. Але, чесно, це майже неможливо на початку. Дуже багато переживань, що знесилюють.

Вознюк А. В., доктор психологічних наук, професор, завідувача кафедри психології Комунального закладу Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти:

У продовження попереднього запитання, хочу задати питання про те, що Вами розроблена була тренінгова програма. Тренінгова програма передбачала серію тренінгових занять. Яке тренінгове заняття, проводячи, Ви побачили найбільшу актуальність, і більш затребувано відповідно Ваших респондентів? На яку тему вони найбільше відгукувалися і яка вважається більш ефективною і важливою?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Найбільш цікавим та актуальним з проведених занять виявилось заняття, що присвячене внутрішнім ресурсам – технікам подолання, розвитку стресостійкості і також технікам ефективного вирішення проблем. Майже в усіх групах, де я проводила програму, саме ці заняття виявляли найбільше реагування у учасників. І сам на цих заняттях я отримувала найбільше вдячності.

Вознюк А. В., доктор психологічних наук, професор, завідувача кафедри психології Комунального закладу Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти:

Скажіть, будь ласка, я зрозуміла, що Ваші всі теми, ті, що пов'язані із адаптацією до імміграції, пов'язана із адаптацією до самого себе. Тобто, вектор на себе, а не на соціалізацію до оточуючого світу.

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую вам за запитання. Так, я не замислювалась на цим насправді, але так і є. Навіть горювання мігрантів, яке є дуже психологічно важким переживанням, по суті є прощанням із собою минулим, прийняттям себе сьогодні та конструювання себе майбутнього через вирішення проблем, що допоможуть завтра почувати себе кращим.

Вознюк А. В., доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Комунального закладу Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти:

Як Ви підбирали учасників, під час проведення тренінгової програми та впровадження?

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Тут все просто: у програмі брали участь ті, хто бажав. Я спеціально нікого не вмовляла. Здається, що на початку це був для учасників один зі способів спілкування один з одним, але потім, тренінг проявив для них й інші сенси. Так вони мені казали.

Сухенко Я. В. кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

Анна Григорівна, насамперед, я хочу відзначити унікальність Вашої дослідницької позиції. Тому що Ви в міграції і переживаєте все внутрішньо, і одночасно ця позиція – зверху, дослідницька, яка передбачає вивчення незалежним, незаангажованим поглядом ті процеси і ситуації, які Ви відчуваєте та вивчаєте. Скажіть, будь ласка, зрозуміло, що у Вас були певні гіпотези, певні очікування. Буквально два моменти я прошу: те, що Ви передбачали, і воно підтвердилось та інший момент – що у Вашій роботі Вас здивувало на рівні емпіричних результатів і виявлених закономірностей? Якщо можна, поділіться, будь ласка, цими спостереженнями та емпіричними висновками.

ЄФІМОВА А. Г.: Дякую за запитання. Про те, що підтвердилось спочатку, якщо можна. На початку емпіричного дослідження, я припускала, що модель

адаптації добровільних та вимушених мігрантів відрізняється у важливому, на рівні сенсів, аспекті. Тобто я припускала, що вони різні у декількох інших аспектах, але я відчувала, що є якесь ядро у цих моделях. І потім, я його дійсно виявила: добровільні мігранти вони мають настанову на асиміляцію та акультурацію, вони свідомо хочуть адаптуватися у новій країні.

У свою чергу вимушені мігранти мають настанову на повернення і, саме вона, визначає усі інші складові їх моделі адаптації. Так, я назвала її пасивною, але це не про те, що вони нічого не роблять, а стосовно того, що вони роблять тільки те, що закриває сьогоденні потреби їх родини на місці тимчасового перебування.

І тепер я скажу два слова про те, що мене здивувало. Мене здивувала та сила та впертість, з якою наші українці – вимушені мігранти виборюють своє право бути незалежним, навіть в обставинах повної залежності від бюрократій приймаючої країни.

Емпіричні результати підтвердили, що суб'єктність, це та сама сума рис, що забезпечує активність та незалежність людини у будь-якій ситуації, вона хоч і розвинена на середньому рівні у експериментальній групі, але навіть її достатньо, щоб будувати своє життя тут і зараз. А тренінг, який я проводила, він продемонстрував та спрямував цю рису наших мігрантів. Думаю, це на рівні генетичної пам'яті.

Після відповідей на запитання виступили:

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО» О. В. Брюховецька:

Єфімова Анна Григорівна, під час навчання в аспірантурі отримувалась індивідуального плану аспіранта, зокрема в повному обсязі виконала освітню, наукову та науково-дослідну складову, у тому числі склала заліки та іспити з навчальних дисциплін на відмінно. А. Г. Єфімова зарекомендувала себе як відповідальна, працелюбна, добросовісна та сумлінна аспірантка, яка протягом навчання активно займалась науковою та науково-дослідною роботою, зокрема нею було опубліковано 13 наукових праць (статті, тези доповідей), з яких за темою дисертації – 13, у тому числі 6 наукових статей у фахових наукових журналах України та 1 наукову статтю в міжнародному науковому журналі, що входить до наукометричної бази даних Web of Science.

За час навчання в аспірантурі Єфімова А. Г. оволоділа інтегральними, загальними та фаховими компетентностями, передбаченими освітньо-науковою програмою підготовки докторів філософії за спеціальністю 053 Психологія галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, зокрема: здатністю розв'язувати комплексні проблеми в теоретико-методологічній сфері; здатністю до критики та самокритики; наполегливістю у досягненні поставленої мети; здатністю до наукової та науково-дослідної роботи; знаннями сучасних психологічних теорій та методологічних підходів до аналізу та терапії психологічних проблем особистості; компетенціями у професійній етиці; здатністю спілкуватися

професійною іноземною мовою за спеціальністю; сприйманням, аналізом та обробкою новітніх джерел інформації тощо.

Обрана аспіранткою тема дисертаційного дослідження «Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни» є логічним та обґрунтованим продовженням тієї проблематики наукових досліджень, якою аспірант займався ще під час навчання в магістратурі. Обрана тема є вкрай цікавою, адже вона стосується особливостей, динаміки, умов та чинників процесу соціально-психологічної адаптації українців, що через війну були вимушені мігрувати в інші країни Європи та світу. Актуальність зазначеної теми не викликає сумнівів, вона зумовлена сучасною соціально-політичною ситуацією в нашій країні та соціально-психологічними феноменами, що її супроводжують. Перш за все, мова йде про те, що існують певні відмінності у соціально-психологічній адаптації вимушених мігрантів та тих, хто мігрував добровільно. До того ж сама ситуація, що викликала міграцію накладає певний відбиток на процес акультурації, асиміляції та соціально-психологічної адаптації. Саме суму цих відмінностей та впливів було досліджено та описано у дисертаційній роботі А. Г. Єфімової.

Наукова новизна обраної теми дисертації полягає в комплексному науковому дослідженні, в якому здійснено теоретико-методологічне обґрунтування моделей соціально-психологічної адаптації українців до міграції в умовах війни. Автор пропонує оригінальний системно-інтерсуб'єктний до визначення, змісту, динаміки та оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції. Запропонована А. Г. Єфімовою програма оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції є структурованою, методологічно обґрунтованою та ефективною з точки зору моделі та ефекту соціально-психологічного впливу.

Таким чином актуальність обраної аспіранткою теми дисертації, а також наукова новизна і проведена нею робота дають підстави стверджувати, що дисертаційна робота А. Г. Єфімової становить високий науковий інтерес і практичну цінність як у психологічній галузі, так і в контексті соціально-психологічної практики. Дисертація А. Г. Єфімовою написана нею самостійно, а сама аспірантка працювала у тісному зв'язку з науковим керівником.

Окремо варто відмітити опрацювання аспіранткою досить великого пласту наукової літератури, більшість з якої є англomовною і представлена не лише працями відомих психологів, а й поєднуються з нещодавніми науковими розвідками американських, європейських та азійських науковців. Дисертаційне дослідження А. Г. Єфімової характеризується майстерним та оригінальним поєднанням різних теоретичних підходів, концепцій, моделей та оригінальної авторської концепції.

Висунуті на захист наукові положення, висновки та авторські інтерпретації сучасної моделі соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів є аргументованими, обґрунтованими та базуються на теоретичному та емпіричному дослідженні.

Під час навчання в аспірантурі А. Г. Єфімова сформувалась як відповідальна, працююча, грамотна та кваліфікована дослідниця, яка вміє

вирішувати поставлені задачі і виконувати заплановане вчасно і з високим професіоналізмом. Дисертаційна робота А. Г. Єфімової є оригінальною, самостійно виконаною, завершеною науковою кваліфікаційною працею, у якій обґрунтовані результати дослідження та запропонований новаторський системно-інтерсуб'єктний підхід до дослідження соціально-психологічної адаптації мігрантів. Отримані результати дослідження мають високий рівень обґрунтованості, наукової валідності та практичне значення.

Вважаю, що освітня та наукова складова індивідуального плану роботи аспірантки А. Г. Єфімової виконана в повному обсязі та на високому науковому рівні. І пропоную рекомендувати роботу аспірантки на захист.

Виступи рецензентів дисертаційного дослідження.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та проектного менеджменту ННІМП ДЗВО «УМО» В. М. Івкін:

У сучасних умовах повномасштабної війни, спричиненої збройною агресією РФ проти України, питання соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів набуває особливої значущості. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки, втративши звичне середовище проживання, соціальні зв'язки, професійний статус та доступ до звичних ресурсів. Така міграція є не лише географічним переміщенням, а насамперед глибоким психосоціальним викликом, що потребує цілісного наукового осмислення.

Соціально-психологічна адаптація в умовах війни охоплює широкий спектр проблем: стрес, тривожність, посттравматичні стани, соціальна дезадаптація, криза ідентичності, труднощі інтеграції в нові спільноти. Ці фактори не лише ускладнюють процес особистісного пристосування, а й впливають на ефективність соціального функціонування мігрантів, їхнє психічне здоров'я та громадянську активність.

Актуальність теми зумовлена також необхідністю розробки науково обґрунтованих підходів до психологічної підтримки, соціального супроводу у сфері інтеграції внутрішньо переміщених осіб і біженців. У контексті відновлення й розвитку українського суспільства після завершення війни, вивчення процесів адаптації набуває не лише гуманітарного, а й стратегічного значення, тому обрана тема дисертаційного А. Г. Єфімової не викликає сумнівів.

Представлена на рецензування робота відзначається чітко визначеними об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження. Ґрунтовно описана емпірична база дослідження та комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів, спрямованих на розв'язання поставлених завдань.

У межах теоретичного аналізу дисертаційного дослідження здійснено ґрунтовне опрацювання ключових наукових підходів до розуміння феномену соціально-психологічної адаптації особистості. Розкрито зміст, структурно-функціональні характеристики, динаміку й основні детермінанти процесу адаптації мігрантів. На основі міждисциплінарного аналізу сформовано та обґрунтовано теоретичну системно-інтерсуб'єктну модель соціально-психологічної адаптації осіб, які перебувають у стані вимушеної міграції.

Емпірична частина дослідження охоплює вивчення рівня та специфіки соціально-психологічної адаптації українців, які опинилися в умовах вимушеної міграції внаслідок війни. Визначено типові моделі адаптації залежно від форми міграції (добровільна чи вимушена), її тривалості, а також встановлено чинники, що зумовлюють відмінності між цими моделями. Особливу увагу приділено ролі суб'єктності як ключового психологічного ресурсу адаптаційного процесу.

У прикладному аспекті розроблено та теоретично обґрунтовано методологію оптимізації соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів, яка базується на системно-інтерсуб'єктному підході. Запропоновано й апробовано формувальну програму підтримки адаптації, ефективність якої підтверджено емпіричними даними.

Окрім того, на особливу увагу заслуговує якісне застосування авторкою інструментарію статистичної обробки даних. Саме методи статистичної обробки даних дозволили А. Г. Єфімовій структурувати значний масив одержаних емпіричних даних.

Варто також відзначити адекватне висвітлення результатів дослідження 13 працях, серед яких: 6 одноосібних публікацій, серед яких: 5 - статті у фахових виданнях України, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 публікація у зарубіжному науковому періодичному виданні, 7 публікацій у збірниках матеріалів і тез науково-практичних конференцій.

Результати перевірки рукопису дисертаційного дослідження А. Г. Єфімової за допомогою автоматизованої системи «StrikePlagiarism» свідчать про відсутність у тексті її дисертації академічного плагіату.

Загалом дисертаційне дослідження на тему *«Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни»* виконано на належному науковому рівні, характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. №261, пп. 6, 7, 8. Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а його авторка, Анна Григорівна Єфімова, може бути рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 053 «Психологія».

Рецензент – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО» В. В. Балахтар:

Дисертаційна робота пані Анни Григорівни присвячена дійсно надзвичайно актуальній, гострій проблемі соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни. Дійсно, авторка провела величезну роботу, пропрацювала і величезний об'єм емпіричної, теоретичної частини, висвітлила в достатньому, навіть, в величезному обсязі.

Інформацію подала чітко, логічно, відповіла на всі сформульовані завдання повністю, що відповідає і поставленій меті, і дозволяє системно розкрити всі аспекти дослідженої проблеми. Науково-новизна результатів дослідження заслуговує на особливу увагу: у межах дослідження розроблено й теоретично обґрунтовано системно-інтерсуб'єктну модель соціально-психологічної адаптації мігрантів, яка враховує особливості міжособистісної взаємодії в нових соціокультурних умовах.

Уперше в межах наукового аналізу виокремлено та обґрунтовано провідну роль суб'єктності в процесі соціально-психологічної адаптації українців до обставин вимушеної міграції, що розширює уявлення про внутрішні ресурси особистості в умовах кризи.

Теоретичну базу з проблематики вимушеної міграції було суттєво доповнено за рахунок поглиблення розуміння змісту, динаміки та детермінант соціально-психологічної адаптації мігрантів, зокрема в умовах воєнного конфлікту.

У межах емпіричного аналізу виявлено специфіку соціально-психологічного реагування на вимушену міграцію, зокрема - ідентифіковано дві принципово різні моделі адаптації українських мігрантів: активну та пасивну.

Активна модель, притаманна переважно особам, які здійснили добровільну міграцію, асоціюється з наявністю психологічної та адаптаційної ресурсності, високого рівня суб'єктності, відчуттям психологічного благополуччя та здатністю до інтерсуб'єктної взаємодії, що забезпечує успішність адаптаційного процесу.

Результати дисертаційного дослідження представлені у 5 одноосібних публікаціях в наукових фахових виданнях України, одна публікація включена до міжнародної наукометричної бази Web of Science та 7 публікацій, що підтверджують апробацію результатів дисертаційного дослідження. Текст дисертації А. Г. Єфімової пройшов перевірку на академічну доброчесність, та підтверджено оригінальність дослідження.

Робота дійсно дуже потужна, і, звісно, вона заслуговує на підтримку, і я буду підтримувати її. Її теоретичне значення, практичне значення дослідження є безперечним. Обґрунтована, апробована модель і програма тренінгу оптимізації соціально-психологічної адаптації до вимушеної міграції мають величезний потенціал для застосування.

Особливо цінним є те, що розроблену системно-інтерсуб'єктну модель адаптації можна використовувати для створення програми адаптації для інших категорій адаптантів, а не лише вимушених мігрантів. І це дійсно відкриває широкі можливості для її імплементації в соціально-психологічних центрах та інших установах, що працюють з мігрантами, переселенцями, біженцями. Загалом дисертаційна робота пані Ганни є цілісним, завершеним, високоякісним науковим дослідженням. Вона відповідає усім вимогам, що висуваються до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, а отримані результати мають значну наукову новизну, теоретичне і практичне значення. І вона може бути рекомендована до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії

галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Обговорення дисертаційного дослідження.

Москальова А. С., кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ННІМП ДЗВО «УМО»:

Шановні колеги, тема, яку обрала дисертантка, є надзвичайно актуальною, необхідною. І щоб не бути багатослівною, хочу сказати, що я підтримую повністю це дисертаційне дослідження Анни Григорівни, яка присвятила дуже багато часу, відкрила для нас багато іноземної літератури, в майбутньому, я так думаю, відкриються ще нові грані цієї проблеми. Також Анна Григорівна зауважила, що скоро постане проблема другої хвилі – тих українців, які будуть повертатися на Україну. І це дуже розширює сферу застосування та подальших наукових розвідок її теми дослідження.

Отже, я повністю підтримую роботу А. Г. Єфімової і буду рекомендувати її на здобуття ступеню доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», за спеціальністю 053 «Психологія».

Пінчук Н. І., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освіти дорослих та цифрових технологій ННІМП ДЗВО «УМО»:

Шановні колеги, дозвольте долучитися до висловлених слів підтримки на адресу пані Анни та її наукового керівника. Хочу наголосити, що представлене дослідження є надзвичайно актуальним, теоретично виваженим і водночас глибоко чутливим до реалій сьогодення.

Наукова робота демонструє високий рівень теоретичної обґрунтованості, змістовне осмислення феномену соціально-психологічної адаптації та, безперечно, має практичну цінність. Власне, результати дослідження резонують і з моїм особистим досвідом: на початку повномасштабного вторгнення моя родина також вимушено залишила територію України, і ми близько півтора року проживали в Республіці Польща. Попри культурну й мовну спорідненість наших народів, адаптація в іншому соціальному середовищі супроводжувалася низкою психологічних викликів, які знайшли своє наукове осмислення в роботі пані Анни.

Особливо хочу відзначити глибину внутрішніх рефлексій авторки, які, хоч і суб'єктивні, надзвичайно точно передають загальнолюдський досвід вимушеної міграції. Впевнено можу підтвердити, що багато висновків і спостережень, озвучених у роботі, мають високу емпіричну достовірність.

У зв'язку з цим я повністю підтримую представлену роботу, вважаю її важливою для подальшого наукового розвитку та практичного впровадження. Закликаю всіх колег також висловити підтримку цій темі та сприяти її поширенню й масштабуванню, зокрема в межах професійних і міждисциплінарних спільнот. Щиро дякую за увагу.

Гусєв А. І., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

Шановні колеги, хотілося б звернути увагу на те, що наша дискусія, і в принципі дискусійність теми, обговорення її реалізації - це вже показник якості.

На превеликий жаль, ми з вами всі, майже, дивимось на ситуацію вимушеної міграції зсередини, у кожного є певний власний досвід, і не може бути такого, щоб не було різних думок, тим більше у нас, у науковців. І це дуже цінно, що пані Анна висловила свою думку в такій науковій формі: знайшла, доклала зусиль. І зусилля ці – якісні з наукової точки зору.

Я вважаю, що нам необхідно підтримати пані Анну, її роботу, її бачення. Я буду підтримувати роботу, адже вважаю, що вона достойна бути захищеною.

Вознюк А. В., доктор психологічних наук, професор, завідувача кафедри психології Комунального закладу Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти:

У першу чергу хочу висловити щирі підтримку темі дослідження, представленій Анною Григорівною. Її наукова робота беззаперечно відповідає запитам часу й вирізняється високим рівнем актуальності.

Особливо варто відзначити сміливість авторки у виборі складної, глибоко емоційно забарвленої тематики, що стосується соціально-психологічної адаптації українців у ситуації вимушеної міграції. Це питання є надзвичайно болючим та, водночас, недостатньо дослідженим у вітчизняній і зарубіжній науці. На сьогодні відчутна нестача стандартизованих діагностичних інструментів, практично відсутні широкомасштабні емпіричні дослідження, а сам феномен лише починає набувати наукового осмислення.

На тлі цієї прогалини в науковому полі дослідницька ініціатива Анни Григорівни заслуговує на особливу повагу. Її внесок є цінним як з огляду на наукову новизну, так і з точки зору перспективи формування міждисциплінарного дискурсу навколо теми вимушеної міграції. Вважаю, що у майбутньому на основі подібних робіт буде можливо простежити динаміку явища, встановити типові тенденції, а нині - кожне дослідження є цінним свідченням суб'єктивного досвіду, глибоко вкоріненого в нашій спільній реальності.

На завершення хочу ще раз підкреслити свою підтримку цій роботі та висловити переконання, що дисертаційне дослідження Анни Григорівни цілком заслуговує на позитивну оцінку та може бути рекомендоване до захисту.

Сухенко Я. В., кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

Шановні колеги, для мене в актуальності теми нашої дисертантки можна зазначити декілька основних моментів. По-перше, ми знаємо, що кроскультуральні дослідження – це є окрема історія, окрема галузь, достатньо мало поширена. Таким чином в темі, обраної А. Г. Єфімовою, є потенціал розвитку для ідей і психологічних напрямів досліджень.

Другий момент – дослідження аспірантки має потужне практичне значення, в центрі якого є підтримка українців у складній ситуації, в якій вони опинились.

І також варто зазначити, що Анна Григорівна висвітлила у своєму дослідженні різні варіанти та траєкторії, що дає можливість для самовизначення в ролі і мігранта, і для розуміння психологів про різні сценарії.

Ну і ще один момент, на який варто звернути увагу – це презентація нашої української науки на світовому рівні, яка є дуже потужною і важливою, адже наука – також зброя. Тому, Анна Григорівна, Олександра Вікторівна, мої вам найщиріші побажання, привітання і, звичайно, я повністю підтримую роботу і рекомендую дисертацію Анни Григорівни до захисту.

Ануфрієва О. Л., кандидат педагогічних наук, завідувач аспірантури, доцент кафедри економіки, підприємництва та менеджменту ННІМП ДЗВО «УМО»:

Хочу зауважити, у відповідь на попередній виступ, що не дарма тему Анни Григорівни відібрали у стипендіальну програму у Мічиганський університет. Це означає не тільки високу наукову актуальність тему, але й те, що адаптація вимушених мігрантів це не тільки проблема українців та нашої науки, а в світі цікавляться розробками цієї проблематики та цінують їх.

Зазначаю, що робота А. Г. Єфімової є цікавою, самостійною та науковою. І я буду підтримувати її та рекомендувати до захисту.

Тягур Л. М., доктор філософії у психології, доцент кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»:

Шановні колеги, я також підтримую дану роботу. Мені було надзвичайно цікаво і ця тема мені також дуже близька. Пані Анна, надзвичайно глибоко, чуйно і водночас науково. Підтримую роботу, дякую.

Бондарчук О. І., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП ДЗВО «УМО»: Дозвольте узагальнити наші висновки щодо наукової новизни та практичної значущості дисертаційного дослідження. Дисертація Єфімової Анни Григорівни на тему: *«Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни»* заслуговує на високу оцінку з огляду на актуальність тематики, концептуальну глибину, теоретичне обґрунтування та емпіричну валідність представлених результатів. За підсумками виступів здобувачки, рецензентів, членів кафедри, запрошених експертів і присутніх колег, дякуємо кожному за конструктивний внесок у наукову дискусію.

Усі зауваження та висловлені міркування засвідчили глибоке зацікавлення наукової спільноти проблематикою дослідження. Зазначаємо, що принципи академічної доброчесності було дотримано. Офіційна перевірка на плагіат підтвердила оригінальність наукової праці. Результати дослідження пройшли апробацію на науково-практичних конференціях різного рівня. За темою дисертації опубліковано 13 наукових праць, серед яких 5 статей у фахових виданнях категорії «Б», а також 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, що входить до бази Web of Science.

Ураховуючи викладене, я підтримую рекомендацію до подання на розгляд спеціалізованої вченої ради з метою присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» дисертації Єфімової Анни Григорівни.

ВИСНОВОК

**про наукову новизну і практичне значення результатів дисертації Єфімової
Анни Григорівни на тему «*Особливості соціально-психологічної адаптації
українців до вимушеної міграції в умовах війни*» поданої на здобуття
наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та
поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія»**

Обґрунтування вибору теми дослідження. Із початком війни в Україні зросла кількість українців, що вимушені були мігрувати у країни Європи та США.

Поняття «вимушена міграція» носить складний міждисциплінарний характер. Вона вивчається медиками, соціологами, психіатрами, психологами, соціальними службовцями. Особливої уваги дослідників у галузі психології набуває проблема соціально-психологічної адаптації людей, що добровільно чи вимушено змінили місце проживання. Вивчаються особливості, стадії, умови, чинники та фактори соціально-психологічної адаптації мігрантів, вимушених мігрантів та біженців. Дослідники вивчають труднощі соціально-психологічної адаптації мігрантів, біженців та вимушених мігрантів і в основному поділяють їх на практичні, соціокультурні та психологічні труднощі, не зважаючи на науковий інтерес до поставленої проблеми, змістовна сторона вимушеної міграції у всій складній сукупності її проявів, вивчена недостатньо. Зокрема не визначено основні чинники ефективної соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів, на відміну від добровільних. Тож актуальність визначеної теми дослідження зумовили її перспективність, актуальність та недостатня теоретична та емпірична розробленість. Саме це твердження зумовлює надзвичайну актуальність обраної А. Г. Єфімовою теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано протягом 2022–2025 рр. у рамках науково-дослідних робіт кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України: «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377); «Психологічний образ майбутнього сучасних українців» (державний реєстраційний номер 0122U201624); «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах» (державний реєстраційний номер 0123U105116). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні вченої ради ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (протокол № 11 від 30.11.2022 р.)

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтувати та емпірично дослідити особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції під час війни.

Завданнями дослідження є:

1. За результатами теоретичного аналізу наукових джерел визначити основні наукові підходи до дослідження проблеми соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів.

2. Теоретично обґрунтувати зміст і специфіку соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів, динаміку, умови, чинники та показники.

3. Емпірично дослідити особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції під час війни.

4. Розробити модель оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції.

5. Обґрунтувати та апробувати програму оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції.

Об'єкт дослідження: соціально-психологічна адаптація особистості.

Предмет дослідження: особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни.

Методи дослідження.

У процесі дослідження застосовано наступні методи:

1) *теоретичні*: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація наукових положень та фактів з метою розкриття змісту основних понять досліджуваної проблеми: соціально-психологічна адаптація, міграція, вимушена міграція, акультурація, фактори та чинники адаптації, та інші.

2) *емпіричні* – констатувальний та формувальний експерименти, психодіагностичні методики:

– спрямовані на дослідження психологічних особливостей соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції: «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса і Р. Даймонда, представлена у збірці методик українською мовою; анкетування для визначення соціально-демографічних характеристик вибірки, а також основних семантичних одиниць для методики «Семантичний диференціал», семантичний диференціал для визначення змісту та структури соціально-психологічної адаптації українських мігрантів; методика «Біологічно-обумовлений профіль особистості» (FPI, І. Фаренберга, Х. Зарга, Р. Гампель, представлений українською мовою);

– методики спрямовані на дослідження психологічних особливостей мігрантів, зокрема, низки якостей, що входять у зміст суб'єктності особистості: «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріф в україномовній адаптації С. Карсканової, опитувальник психологічної ресурсності особистості (О. Штепа), «Методика діагностики інтерсуб'єктності» М. Наконечна, «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона (IUS – 12) в україномовній адаптації Г. Громової, опитувальник суб'єктності.

3) *математико-статистичні* – описова статистика для визначення середніх значень та відсоткових співвідношень, встановлення рівня значущості відмінностей за критеріями Стюдента, кореляційний аналіз за Пірсоном та факторний аналіз. Статистичні розрахунки виконані з використанням програм Microsoft Excel і пакету статистичних програм SPSS 23.0 для Windows;

4) *інтерпретаційні* – структурний та порівняльний методи.

Наукова новизна дослідження: полягає в тому, що поглиблено знання про соціально-психологічну адаптацію вимушених мігрантів та базується на таких основних положеннях:

- *створено та обґрунтовано системно-інтерсуб'єктну модель соціально-психологічної адаптації мігрантів;*
- *уперше виділено та обґрунтовано значення суб'єктності для процесу соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції;*
- *доповнено теоретичні розробки проблеми вимушеної міграції, динаміки соціально-психологічної адаптації мігрантів, її зміст та чинники.*
- *виявлено психологічну специфіку вимушеної міграції, зокрема існування двох різних моделей адаптації українців до міграції: активної та пасивної. Активна модель адаптації, що властива українцям – добровільним мігрантам забезпечується такими психологічними властивостями як психологічна та адаптаційна ресурсність, суб'єктність, психологічне благополуччя та здатність до інтерсуб'єктної взаємодії.*

Теоретичне значення. Дисертація містить новітній системно-інтерсуб'єктний підхід до змісту, динаміки, чинників та оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції, що підтверджений експериментально і має істотне значення для галузі психологічних знань у сфері психології міграції.

Практичне значення дисертаційного дослідження зумовлено обґрунтуванням та апробацією моделі та програми тренінгу оптимізації соціально-психологічної адаптації до вимушеної міграції. Розроблену системно-інтерсуб'єктну модель соціально-психологічної адаптації можна використовувати для створення програм адаптації і інших соціально-психологічних категорій адаптантів, не тільки вимушених мігрантів, а представлену програму оптимізації СПА, розроблену спеціально для українців – вимушених мігрантів, можна застосовувати у соціально-психологічних центрах та інших соціально-психологічних інститутах, що працюють із мігрантами, переселенцями та біженцями.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї і розробки автора, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертації ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення ідей здобувачки.

Дотримання академічної доброчесності. Порушень академічної доброчесності в матеріалах дисертації та наукових публікаціях не виявлено. Дисертація перевірена за допомогою автоматизованої системи StrikePlagiarism

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня, серед яких: The 12th International scientific and practical conference «Modern problems of science, education and society» (Kyiv, February 5-7, 2024), XIV Міжнародна наукова конференція: «Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку» (Прага, 28 вересня 2023), III Міжнародна науково-практична

конференція «Наука і молодь – 2023: Пріоритетні напрями глобалізаційних змін» (Київ, 14 квітня 2023), IV Міжнародна науково-практична конференція Наука і молодь – 2024: Пріоритетні напрями глобалізаційних змін (17 квітня 2024 р., м. Київ), XII Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану» (Київ, 19 травня 2023), «Recent Trends in Science: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Internet Conference» (May 16-17, 2024, Dnipro), та інші.

Результати дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (2022–2025 рр.).

Публікації. За результатами дослідження 13 наукових праць: 6 статей, які опубліковані у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science Core Collection та 7 тез наукових конференцій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Єфімова, А. Г. (2023). Особливості соціально-психологічної адаптації українців до умов міграції у США. *Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 23(52), 41–56. [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23\(52\)-41-56](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-41-56)

2. Єфімова, А. Г. (2023). Дослідження чинників соціально-психологічної адаптації українців до умов вимушеної міграції у США. *Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 24(53), 10–26. [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-24\(53\)-10-26](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-24(53)-10-26)

3. Єфімова, А. Г. (2023). Інтерсуб'єктний підхід у дослідженні соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 4(30), 16–22. <https://doi.org/10.31108/2.2023.4.30.2>

4. Єфімова, А. Г. (2023). Методологічні аспекти дослідження соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів. *Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки. Серія «Управління та адміністрування»*, 26(55), 62–75. [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-26\(55\)-62-75](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-26(55)-62-75)

5. Єфімова, А. Г. (2025) Системно-інтерсуб'єктна модель оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції. *Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*, 32(61), 37–50. [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32\(61\)-37-50](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-32(61)-37-50)

Статті, включені до міжнародної наукометричної бази Web of Science

6. Yefimova, A. (2024). Adaptation of Ukrainians to forced migration: a study of psychosocial models and factors. *Amazonia Investiga*, 13(81), 130–141. <https://doi.org/10.34069/AI/2024.81.09.10>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Публікації в інших наукових виданнях та

матеріалах науково-практичних конференцій

7. Єфімова, А. Г. (2024). *Професійний стрес та його наслідки*, The 12th International Scientific and Practical Conference «Modern Problems of Science, Education and Society» (February 5–7, 2024, 735–741). Kyiv. <https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-5-7-02-2024-kiyiv-ukrayina-arhiv/>

8. Єфімова, А. Г. (2023) *Внутрішньоособистісні чинники соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції у США*, Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Modern Problems of Science, Education and Society» (19–21 черв. 2023, 518–521). <https://sci-conf.com.ua/iv-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-problems-of-science-education-and-society-19-21-06-2023-kiyiv-ukrayina-arhiv/>

9. Єфімова, А. Г. (2023). *Інтерсуб'єктна методологія вивчення феномену соціально-психологічної адаптації мігрантів*, XIV Міжнародна наукова конференція «Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку» (39–41). Прага: Видав. дім «Інтернаука». https://www.researchgate.net/publication/385530030_Inter-subject_methodology_for_studying_the_phenomenon_of_sociology-psychological_adaptation_of_migrants

10. Єфімова, А. Г. (2023). *Соціально-психологічна адаптація українців до умов міграції під час війни у США*, Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і молодь – 2023: Пріоритетні напрями глобалізаційних змін» (14 квіт. 2023, 257–259). http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/konferenc/2023/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_2023.pdf

11. Єфімова, А. Г. (2024) *Моделі соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції*, «The Recent Trends in Science» Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Internet Conference (May 16–17, Dnipro, Ukraine, 68–70). Dnipro. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745092/1/2024-05-17%20-%20Conference%20Article.pdf>

12. Єфімова, А. Г. (2023) *Theoretical aspects of the research of the problem of social and psychological adaptation of Ukrainian migrants to the USA during the war*, Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців в умовах воєнного стану» (19 трав. 2023, 45–48). <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp/khii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferencija-psikhologho-pedagoghichnij-suprovod-profesijnoji-pidghotovki-ta-pidvishhennja-kvalifikaciji-fakhivciv-v-umovakh-vojennohgo-stanu>

13. Єфімова, А. Г. (2024) *Соціально-психологічна адаптація українців до умов вимушеної міграції*, Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Наука і молодь – 2024: Пріоритетні напрями глобалізаційних змін» (17 квіт. 2024 р., м. Київ, 612–616.) <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij->

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 16 таблиць, 15 рисунків. Основний зміст роботи викладений на 169 сторінках, загальний обсяг роботи складає 247 сторінок.

Характеристика особистості здобувача. Єфімова Анна Григорівна, 1983 року народження, PhD аспірантка Університет менеджменту освіти, у 2006 році отримала диплом спеціаліста менеджера – економіста у Дніпровському національному університеті на факультеті «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності». У 2023 році закінчила з відзнакою магістратуру у ДЗВО «Університет менеджменту освіти» та здобула кваліфікацію магістра у галузі психології. У 2022 році вступила в аспірантуру на кафедру «Психологія розвитку» ДЗВО «Університет менеджменту освіти».

Під час навчання в аспірантурі А. Г. Єфімова дотримувалась індивідуального плану аспіранта, зокрема в повному обсязі виконала освітню, наукову та науково-дослідну складову, у тому числі склала заліки та іспити з навчальних дисциплін на відмінно. А. Г. Єфімова зарекомендувала себе як відповідальна, працелюбна, добросовісна та сумлінна аспірантка, яка протягом навчання активно займалась науковою та науково-дослідною роботою, зокрема нею було опубліковано 13 наукових праць (статті, тези доповідей. Представлені на захист наукові положення, висновки та авторські інтерпретації сучасної моделі соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів є аргументованими, обґрунтованими та базуються на теоретичному та емпіричному дослідженні та представлені у виступах на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях (Київ, Дніпро, Прага, та ін.), індивідуальних публікаціях у фахових наукових журналах України і міжнародних наукових журналах.

Під час навчання в аспірантурі А. Г. Єфімова сформувалась як відповідальна, працююча, грамотна та кваліфікована дослідниця, яка вміє вирішувати поставлені задачі і виконувати заплановане вчасно і з високим професіоналізмом.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація виконана фаховою українською мовою, текстове подання матеріалу відповідає стилю науково-дослідної літератури.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації нормативним положенням. Результати голосування щодо рекомендації до захисту дисертації А. Г. Єфімової

«За» – __16__

«Проти» – немає

«Утримались» – немає

У результаті попередньої експертизи дисертації А. Г. Єфімової і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації А. Г. Єфімової на тему: «Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація дисертанта Єфімової А.Г. відповідає спеціальності 053. Психологія та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502).

3. Рекомендувати дисертацію А. Г. Єфімової на тему: «Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 053 «Психологія».

Презентація А. Г. Єфімової на 21 стор. додається.

Головуюча на засіданні:

Професор кафедри психології

та особистісного розвитку

ННІМП ДЗВО «УМО»,

доктор психологічних наук, професор

Олена БОНДАРЧУК

Секретар засідання:

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри психології

та особистісного розвитку

ННІМП ДЗВО «УМО»

Тетяна ЧАУСОВА

Олена Бондарчук
Тетяна Чаусова
ЗАСВІДЧУЮ: